प्राथमिक तहमा सामाजिक पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग
अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम.एड दोस्रो वर्षको **Ed-598** विषयको
आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधकर्ता

बिन्दु खनाल

एम.एड. द्वितीय वर्ष

परीक्षा क्रमाङ्क : २१४००११/०६७

शैक्षिक बर्ष : २०६५/०६६

त्रि.वि. दर्ता न. ९-२१४-१४७-२००२

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०७०

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

☎ : 021–545617

☎ : 021–545717

फ्याक्स : 021–545717

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर :

मिति : ....

विषय : सिफारिस पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन मूल विषयको आवश्यकता पूरा गर्नको लागि छात्रा विन्दु खनालले **प्राथमिक तहमा सामाजिक पाठ्यक्रममको मूल्याङ्कन** शीर्षकमा तयार पार्नु भएको शोधपत्र स्वीकृतिका लागि मूल्याङ्कन समितिमा पेस गरिएको छ ।

....

अशोक बस्नेत

शोधनिर्देशक

मिति : २०७१/१०/२३ (6th feb 2015)

त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धन प्राप्त

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

☎ : 021–545617

☎ : 021–545717

फ्याक्स : 021–545717

E-mail: sukunac@yahoo.com

पत्र सङ्ख्या :

चलानी नम्बर :

मिति : ……………………

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विषय लिई शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्रा विन्दु खनालले एम.एड्. द्वितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गर्नु भएको **प्राथमिक तहमा सामाजिक पाठ्यक्रममको मूल्याङ्कन** शीर्षकको शोधपत्र मूल्याङ्कन गरी मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	……………
२.	अशोक बस्नेत	शोध निर्देशक	…………….
३.	प्रा.डा. प्रेमनारायण अर्याल	बाह्य परीक्षक	……………

मिति : २०७१/११/१८ (2nd March 2015)

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत पाठ्यक्रम तथा मूल्याङ्कन विभाग स्नाकोत्तर तह दोस्रो वर्षको शोधपत्र लेखन कार्यको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न **प्राथमिक तहमा सामाजिक पाठ्यक्रममको मूल्याङ्कन** शीर्षकको यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र पूरा गर्न प्रारम्भदेखि अन्त्यसम्म नियमित सुपरिवेक्षण, मार्ग निर्देशन र अमूल्य सुझाव प्रदान गर्नु हुने शिक्षण सहायक श्री अशोक बस्नेतज्यू र शोधपत्रलाई आवश्यक सुझाव र स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने विभागीय प्रमुख उप-प्राध्यापक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठज्यू, शिक्षण सहायक श्री बेगबहादुर काफ्लेज्यूमा हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु साथै यस विभागका सम्पूर्ण आदरणीय गुरुहरूप्रति आभार प्रकट गर्दछु ।

अध्ययनको क्रममा तथ्याङ्क एवम् सूचना उपलब्ध गराएर सहयोग पुऱ्याउनु हुने नमुना छनौटमा परेका विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, सहयोगी कार्यकर्ता, वि.व्य.स. अध्यक्ष, स्रोतव्यक्ति, विद्यार्थीहरूप्रति हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछु । यस शोधपत्रलाई भाषा सम्पादन गर्न सहयोग गर्नु हुने प्रा.डा. खेम दाहालज्यूलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु साथै अध्ययनको क्रममा अमूल्य सहयोग र सुझाव दिनुहुने मेरा श्रीमान् प्रेमप्रकाश दाहालप्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु । अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विषेश सहयोग पुऱ्याउने मोर्डन डिजिटल फोटो स्टुडियो तथा कम्युनिकेशन सेन्टरका प्रोपराइटर श्री धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु र सौजन्य डेस्कटप धरान-४ छाताचौकको मैया बराल दिदीमा हार्दिक आभार प्रकट गरेकी छु ।

विन्दु खनाल

शोधसार

प्राथमिक तहमा सामाजिक पाठ्यक्रमको मूल्याङकन शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोध अध्ययनको प्रमुख उद्देश्य सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ५ को सामाजिक पाठ्यक्रमको मूल्याङ्कन गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययन कार्यलाई अगाडि बढाउनको लागि सुनसरी जिल्ला क्षेत्र नं. १ धरान स्रोत केन्द्रबाट संचालित ३६ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूमध्ये ४ वटा सामुदायिक विद्यालयहरूलाई नमूनाको रूपमा लिइएको छ । उक्त ४ वटा विद्यालयका ४ जना प्र.अ. २० जना विद्यार्थी ४ जना विषय शिक्षक १ जना स्रोतव्यक्ति गरी जम्मा २९ जनालाई नमूना छनौटका लागि लिइएको छ । यस शोधको नमूना छनौट गर्दा विद्यार्थीहरूलाई सम्भावनायुक्त नमुना छनौट विधिको आधारमा गरिएको छ भने विद्यालय, प्र.अ., शिक्षक, स्रोतव्यक्तिलाई उद्देश्यमूलक नमुना छनौट विधिको आधारमा चयन गरिएको छ । यस शोधकार्यलाई पुष्टि गर्नको लागि व्याख्यात्मक, विवरणात्मक, विश्लेषणात्मक विधि अपनाउनुको साथै गुणात्मक ढाँचाको अबलम्बन गरिएको छ । प्रस्तुत शोधकार्यलाई पूर्णता प्रदान गर्नका लागि यस विषयसँग सम्बन्धित विभिन्न लेख, रचना, पुस्तकहरूलाई लिई सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन गरिएको छ जसमा स्टफलविमद्वारा प्रतिपादित सि.आई.पि.पि. नमुना सिद्धान्तलाई राखिएको छ । विषयको सान्दर्भिकता र आवश्यकता हेरी अन्तर्वार्ता, प्रश्नावली तथा छलफल विधि जस्ता साधनहरू अपनाइएका छन् ।

यस शोधपत्रका मुख्य प्राप्तिहरूमा सामाजिक विषयको शिक्षक निर्देशिका तथा पाठ्यक्रमको प्रयोग सन्तोषजनक नभएको पाइयो । सामाजिक विषयभित्रका चित्रहरू स्पष्ट र रङ्गीन रुपमा नराखिएको पाइयो । सामाजिक विषयका शिक्षण विधिहरूको प्रयोग गरेको पाइयो । शिक्षण विधिहरूको सबै विद्यालयमा प्रयोग भए तापनि शैक्षिक उपलब्धि भने एउटै रूपमा नरहेको पाइयो । सामाजिक विषय आफ्नो विषय विज्ञबाट पढाइ नभएको अवस्था पाइयो पर्याप्त मात्रामा विद्यार्थीहरूलाई पाठ्यपुस्तकहरूको उपलब्धता रहेको पाइयो । सामाजिक शिक्षण विधिहरू सबै विद्यालयहरूले प्रयोग गरे तापनि धरान पब्लिक उच्च मा.वि.को शैक्षिक अवस्था राम्रो रहेको पाइयो भने चन्द्र संस्कृत उच्च मा.वि.को अन्य विद्यालयको तुलनामा कमजोर अवस्था रहेको पाइयो ।

यस शोधका लागि मुख्य सुझावहरूको रुपमा सामाजिक विषय विज्ञबाट मात्र पढाइ हुनुपर्ने, विद्यार्थीहरूको इच्छा, स्तर र रुचिका आधारमा पाठ्यक्रम निर्माण गरिनु पर्ने, पाठ्यक्रमभित्रका चित्रहरू स्पष्ट र रङ्गिन राखिनुपर्ने, छोटो छोटो समयमा विषय शिक्षकलाई आधुनिक उपकरणको प्रयोग सम्बन्धी तालिका दिनुपर्ने, शिक्षक निर्देशिका र पाठ्यक्रमको अनिवार्य रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने छ । समय समयमा शैक्षिक भ्रमण विद्यार्थीहरूलाई गराउनुपर्ने अवस्था उचित देखिन्छ ।

विषयसूची

पृष्ठ संख्या

सिफारिस पत्र ... क

स्वीकृति पत्र ... ख

कृतज्ञताज्ञापन ... ग

शोधसार ... घ

तालिका सूची ... छ

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि ... १

१.२ समस्याको कथन ... ७

१.३ अध्ययनको औचित्य ... ८

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ... ८

१.५ अनुसन्धान प्रश्नहरू ... ८

१.६ अध्ययनको परिसीमा ... ९

१.७ सम्बन्धित शब्दावलीहरुको परिभाषा ... ९

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ... १०

२.२ सैद्धान्तिक खाका ... १४

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता ... १५

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि र प्रक्रिया

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा ... १७

३.२ जनसङ्ख्या र नमुना आकार ... १७

  ३.२.१ नमुना छनौट विधि ... १७

  ३.२.२ नमुना छनौटका आधार ... १७

३.३ अनुसन्धानका साधन ... १८

३.४ तथ्याङ्क सङ्कलनका स्रोतहरू ... १८

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि ... १९

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १९

परिच्छेद चार : नतिजा र छलफल

४.१ सामाजिक विषयका विषयवस्तुको लेखाजोखा २०
४.१.१ सामाजिक विषयका उद्देश्यहरू २०
४.१.२ सामाजिक अध्ययन विषयमा भएका विषयवस्तु र क्षेत्र २२
४.१.३ भाषाशैली र प्रस्तुतीकरण ३२
४.१.४ पाठ्यभार वितरण ३३
४.१.५ सामाजिक अध्ययन शिक्षणको मूल्याङ्कन प्रक्रिया ३४
४.१.६ सामाजिक अध्ययन शिक्षणको क्षेत्र र क्रमको अवस्था ३४
४.२ सामाजिक विषयको शिक्षण विधि ३५
४.२.१ सामाजिक अध्ययन शिक्षा शिक्षणका विधिहरू ३६
४.२.२ सामाजिक विषय शिक्षणमा प्रयोग भइरहेका विधिहरू ३६
४.२.३ सामाजिक विषयमा उपयुक्त शिक्षण विधिले शैक्षिक उपलब्धिमा पारेको प्रभाव ३८
४.३ सामाजिक अध्ययन विषयलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू ४०

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति ४२
५.२ निष्कर्ष ४३
५.३ सुझावहरू ४४
५.३.१ नीतिगत तहका लागि सुझाव ४४
५.३.२ अभ्यास तहको लागि सुझाव ४४
५.३.३ अनुसन्धान तहको लागि सुझाव ४५
सन्दर्भ सूची
अनुसूची

तालिका सूची

क्र.सं.	शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
१.	पाठ्यभार वितरण तालिका	३३
२.	सामाजिक शिक्षणमा प्रयोग भएका विधिहरू	३७
३.	उपयुक्त शिक्षण विधिले शैक्षिक उपलब्धिमा पारेका प्रभाव	३८
४.	सामाजिक विषयलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू	४०